

Отже, на основі аналізу основних загальних умінь, які мають бути сформовані у випускника автомобільно-дорожньої галузі, можна схарактеризувати його професійну діяльність, створивши при цьому професіограму за напрямами підготовки. Визначаючи метою отримання профільної освіти успіх випускника у майбутній професійній діяльності, одне з основних завдань у процесі його підготовки розглядаємо як необхідність свідомо, оперативно і постійно здійснювати саморефлексію сформованості професійних умінь у ході оволодіння кожною дисципліною курсу.

Зміст професійних умінь випускника автомобільно-дорожньої галузі визначає зміщення акцентів на окремі навчальні дисципліни згідно з особливостями професійної діяльності певного напряму підготовки. При цьому визначаємо групу умінь, які є спільними для виконання будь-якої діяльності фахівця з вищою освітою (комунікативні, психолого-педагогічні, суспільно-культурні, економічні тощо).

Список використаних джерел

1. Освітньо-кваліфікаційна характеристика та освітньо-професійна програма бакалавра напряму підготовки 1004 – «Транспортні технології» / Кол.авт. за аг.керівн. М.Ф. Дмитриченка. – К. : НТУ, 2004. – 172 с.
2. http://filosofiya-v.narod2.ru/tehnicheskaya_deyatelnost/

In the article on the basis of tasks of activity, the maintenance of professional abilities of graduating students of automobile and highway industry is analysed. The groups of abilities are determined accordingly with the direction of the specialist' preparation in the definite sphere.

Key words: professional abilities, professional activity, direction of preparation, automobile and highway industry.

УДК 373.015.31:502/504

Роман С. В.*

ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ

Обґрунтовується важливість застосування парадигмального підходу до екології як частини культури і як унормованого знання про ставлення людини до довкілля для формування еколого-гуманістичних цінностей школярів, становлення їх екологічної свідомості екоцентричного типу як умови гармонійного розвитку суспільства і природи. Показано, що соціально-екологічні знання за шириною охопту і наявністю оціночних моментів близькі до філософського рівня і мають розглядатися як специфічний аспект світогляду.

Ключові слова: парадигмальний підхід, екологія, формування цінностей, еколого-гуманістичні цінності, шкільна освіта.

В умовах морально-екологічного кризового стану українського суспільства основною метою освіти повинно стати формування особистості з екоцентричним типом екологічної свідомості, відповідною екологічною культурою, яка передбачає екофільну рефлексивну взаємодію з природою, а в межах Землі – біосферою, на базі природничо-наукових і соціальних знань. Під екофільною мається на увазі взаємодія, заснована на виділенні й перевазі серед інших об'єктів і цінностей саме екологічних. Передбачається, що кожна людина повинна знати і розуміти закони розвитку біосфери, змінити сам спосіб своєї індивідуальної життєдіяльності, співвідносячи її з цими законами. Екологічна безпека стає більш фундаментальним крите-

* © Роман С. В., 2013

рієм ефективності суспільного розвитку, найважливішим аспектом якості життя, усуваючи на другий план навіть економічні показники. Тому екологічні знання людини набувають сьогодні не тільки теоретично вагомому, але й практично необхідного характеру. Само поняття парадигми зумовлює ставлення до екологічного знання не тільки як до наукових розробок у галузі навколишнього середовища чи збереження біосфери, а поступове втілення в щоденну практику цього знання на рівні усвідомленого стилю життя.

Теоретичний аналіз проблеми формування еколого-гуманістичних цінностей підрастаючого покоління у загальноосвітніх навчальних закладах засвідчив, що в сучасній педагогічній науці вона є найбільш розробленою на рівні змісту, форм і методів. Так, найбільш ефективними і раціональними технологіями формування еколого-гуманістичної позиції учнів у системі глобальної освіти, на думку С. Аниськіна, є традиційні природовідповідні технології, що ґрунтуються на методах народної педагогіки. До них відносяться: технологія саморозвитку особистості М.Монтессорі; технологія вільної праці С.Френе; технології майстерень Л.Толстого, Ж.Руссо, Л.Виготського, в основі яких лежать ідеї вільного виховання; а також вальдорфська педагогіка Р. Штейнера, яка за своєю суттю є однією з різновидів гуманістичної педагогіки. Особливе місце у формуванні бережливого ставлення до навколишнього середовища і до визначення людиною свого місця у природі відіграють валеологічні технології й, насамперед, система природного оздоровлення П.Іванова. Важливе місце в системі екологічно-ціннісних освітніх технологій займають і сучасні, зокрема: модульне навчання, проблемне навчання, метод проектів, метод динамічних пар, нові інформаційні технології та ін. Таке твердження С.Аніськін обґрунтовує тим, що зазначені технології відіграють істотну роль в екологічній мотивації учнів і пов'язані з «системою типових для особистості відношень, що виражають як спрямованість суб'єкта у життєдіяльності, так і обраний ним спосіб здійснення життя у ціннісному й психологічному відношеннях» [2, с. 45].

У той же час ми цілком погоджуємося з О. Кравчук, що причини неефективності всіх засобів щодо формування екологічної свідомості в суспільстві криються в безсистемній «екологізації» змісту освіти та заміні дидактичного підходу до формування змісту освіти на окремі заходи з екологічного виховання, неузгодженості змістовних ліній окремих навчальних предметів щодо екологічних знань. Все це потребує пошуку нових каналів трансформації сучасних соціально-екологічних знань в освітню методологію, що містить програмні основи розв'язання складних проблем взаємодії людства і природи.

Метою статті є обґрунтування важливості застосування парадигмального підходу до екології як частини культури і як унормованого знання про ставлення людини до довкілля для формування еколого-гуманістичних цінностей школярів, становлення їх екологічної свідомості екоцентричного типу як умови гармонійного розвитку суспільства і природи.

За ступенем конкретності соціально-екологічні знання мають спеціальний характер, проте за шириною охоплення і наявністю оціночних моментів вони близькі до філософського рівня і мають розглядатися як специфічний аспект світогляду. Тому визначення екологічної парадигми як системи уявлень про стан навколишнього середовища почнемо із визначення саме поняття „парадигма” відповідно до екології. Основоположником парадигмального підходу до характеристики науки, що сформувався на постмодерністських засадах, вважається Т. Кун. Він таким чином визначає парадигму: «визнані всіма науковими досягненнями, які протягом певного часу дають модель постановки проблеми та її вирішення науковому співтовариству» [5, с. 11], тобто парадигма є (найкращий на даний час) спосіб пояснення устрою всесвіту. Кун виділяє дві найбільш суттєві ознаки наукової парадигми: 1) здатність «привернути на тривалий час групу послідовників із конкуруючих напрямів наукових досліджень» і 2) парадигми «повинні бути достатньо відкритими, аби нові покоління вчених могли в їх рамках знайти для себе невирішені проблеми будь-якого виду» [5, с. 28, 44-45]. Отже, поняття парадигми можна трактувати двояко: як базовий елемент процесу наукового пізнання законів природи і суспільства та як деякий соціальний і культурний імператив соціальної активності.

Виходячи з того, що сьогодні, за визначенням багатьох дослідників (Е.Гіурсова, М.Кисельова, Ю.Клімова, Ю.Олейнікова, М.Романенко, М.Хілько та ін.), екологія стала інтегральною міжнауковою, міждисциплінарною галуззю, яка розглядає не тільки закономірності існування біоти, а й залучається до глобального соціально-природного аналізу буття взагалі, В. Акоюн визначив поняття екологічної парадигми як життєтворчості особистості й такого унормованого знання екобезпечного розвитку, що формується загальним уявленням про місце і роль людини в світі та досягненнями її соціальної практики [1, с. 71, 75].

Можна цілком погодитись з В. Крисаченко в тому, що екологічний підхід перетворюється на парадигмальну епістимологічну систему, яка має велику синтетичну спроможність та евристичність, а «повсюдність» екологічних положень та імперативів, своєрідна мода на них доводить нашу думку про утвердження екологічної парадигми як основи нової єдиної парадигми постнеокласичної науки.

Треба зазначити, що не завжди екологічна парадигма, тобто ставлення людини до довкілля набувало глобального характеру, переважну більшість часу людство сприймало навколишнє середовище як належний невичерпний ресурс власного існування. Сплеск екологічної проблематики як загрозової для життєдіяльності цивілізації в середині 70-х років ХХ століття пов'язаний з діяльністю Римського клубу – міжнародної міждисциплінарної громадської спільноти вчених і гуманітаріїв (У.Беренс, Д.Габор, А.Кінг, Е.Ласло, Е.Манн-Боргезе, Д.Медоуз, М.Месарович, Е.Пестель, А.Печчеї, Я.Тінберген, Дж.Форрестер, Б.Шнайдер та ін.). Його члени обґрунтували існування меж та потенцій розвою людства, засвідчили вразливість довкілля від зростання антропогенного тиску на нього й окреслили шість цілей для людства: визначення зовнішніх меж діяльності, визначення внутрішніх меж людини, захист культурного спадку, світове співтовариство, якісне впорядкування життєвого середовища і гуманізація економіки.

Нагальна необхідність парадигмального осмислення взаємовідносин людства і біосфери призвела до того, що американські соціологи В.Каттон і Р.Данлеп у 1980 році проголосили «нову інвайронментальну парадигму» (від англ. environment – навколишнє середовище), пов'язану з необхідністю врахування екологічних обмежень: людина є однією з багатьох живих істот, включених в екосистему; діяльність зумовлена не тільки соціокультурними факторами, а й складними природними зв'язками, тому доцільність може мати непередбачені наслідки; біофізичне середовище створює обмеження на людську діяльність тощо. Проте дана парадигма не стала загальноновизнаною, оскільки була суто обмежувальною концепцією без окреслення способів подолання обмежень або альтернативних форм життєвого укладу.

Становить інтерес й інша спроба побудувати «нову екологічну парадигму», зроблена у 1984 році Л.Мілбресом. Виділимо декілька значущих її положень: висока цінність природи, охорона середовища є пріоритетною у порівнянні з економічним ростом; генералізоване співчуття по відношенню до інших живих істот, інших людей, наступних поколінь; ретельне планування й діяльність з метою уникнення ризиків; ресурси обмежені, існують межі для росту та ін. Цю парадигму також піддають критиці, проте на відміну від попередньої вона дозволяє розвивати її підходи в різних соціокультурних контекстах [9].

Серед дослідників екологічних парадигм на сучасному етапі розвитку системи відносин людини та природи відзначимо В. Зубакова, який обрав для свого глобального аналізу метод теоретичної історичної геоєкології – новий метод осмислення еволюції суспільства, біосфери і всієї планети в межах максимальних часових інтервалів, можливих для об'єктивного розгляду. Застосування даного методу для порівняння параметрів сучасної цивілізації стихійно-ринкового «самопливу» і пропонованої ним екогеософської парадигми («Майбутнього, яке ми самі створюємо») дозволило автору висвітлити принципові основи «Стратегії» виживання людства і конкретні міжнародні дії щодо її реалізації. Кінцевою метою слідування обраній стратегії російський дослідник вважає «жорстко регульоване Колек-

тивним Розумом формування гомеостазу – ноосимбіозу об'єднаного людства з біосферою, що ним підтримується» [4].

Розкриваючи сутність екологічної парадигми як науково вивіреного способу освоєння людиною природи, соціального світу і культури, слід зазначити, що своєрідною теоретичною базою сучасної науки про оптимізацію відносин суспільства і природи й передумовою виникнення екологічної парадигми можна вважати вчення про біосферу і ноосферу, яке було сформульовано В. Вернадським ще на початку ХХ ст. Основу його вчення становить поняття біосфери як цілісної оболонки Землі, населеної життям і якісно перетвореною живою речовиною планети (сукупністю живих тіл). Унікальність даного визначення в тому, що в поняття біосфери включені й організми. «Живі речовини» як частини більш складного можуть існувати лише в цілому – біосфері – єдиній області планети, де повністю представлені у взаємодії всі відомі форми руху і структури: фізичні, хімічні і біологічні. Сталість такої взаємодії і визначає її організованість як стійкої рівноважної, динамічної системи. Видатний науковець дійшов висновку, що людство зможе забезпечити своє майбутнє лише тоді, якщо візьме на себе відповідальність за розвиток біосфери взагалі і розвиток суспільства і природи, частиною якої воно є. Вчення про біосферу В. Вернадського визнано світовою громадськістю, оскільки воно науково переконує берегти біосферу як найвищу загальнолюдську цінність, доводить, що людина і навколишнє середовище єдині, завдяки чому найкраще сприяє вихованню ціннісного ставлення до себе, до інших осіб і колиски життя – біосфери, що відповідає концепції гуманітаризації освіти.

Окрім вчення В. Вернадського, серед теорій, які можуть забезпечити природно-наукову основу екобезпечного розвитку, варто назвати теорію біологічної стабілізації і регуляції навколишнього середовища (І. Шмальгаузен), яка доводить необхідність збереження природних співтовариств і біосфери в цілому. Наступні філософсько-екологічні дослідження пов'язані з вивченням проблем впливу перетвореного навколишнього середовища на людину і її здоров'я (Р.Парк, Е.Берджесс). Розвиток екологічного підходу до соціуму пов'язують також із роботами французьких науковців (П.Видадь де ла Бланш, Ж.Брюн, О.Конт та ін.). У вітчизняній науці велике значення для розвитку екології людини зіграли дослідження в галузі «біології людини» (І.Мечников, А.Остроумов, І.Сеченов, М.Голубец та ін.) [8, с. 47].

У межах конструкту «людина – природа» досить вагомою є також концепція коеволюції (дослівно означає сумісність, узгодженість), з якою першим виступив М.Тимофєєв-Ресовський (1968). Коеволюційна стратегія націлює на глибинне осмислення шляхів спільної еволюції біосфери і ноосфери, природи і людини. Відповідно до цієї концепції, людство для того, щоб забезпечити своє майбутнє, повинне не лише змінювати біосферу, пристосовуючи її до свої потреб, а й змінюватись самому, пристосовуючись до об'єктивних вимог природи. Людство повинно перестати кидати виклик природним законам і процесам, а замість цього знайти шлях адаптації до них. У цьому випадку слухним є зауваження Н.Моїсєєва, який називає центральною проблемою теорії розвитку ноосфери – забезпечення коеволюції як спільного гармонійного розвитку природи і суспільства. Загалом ноосферний підхід – це втілення в життя розумної організації взаємодії суспільства і природи, відмова від стихійного, хижачького ставлення до неї.

Саме коеволюційний перехід системи «людина – біосфера» до стану динамічної сталої цілісності, симбіозу, як зазначає сучасний дослідник В. В'язовкін, і означає реальне перетворення біосфери в ноосферу. Для забезпечення цього процесу людство має дотримуватись передусім екологічного та морального імперативів. Перший імператив означає сукупність табу на ті види людської діяльності (особливо виробничої), які спричиняють необоротні зміни, несумісні з існуванням людства. Другий імператив вимагає зміни світогляду людей, повороту до загальнолюдських цінностей (зокрема, почуття поваги до будь-якого життя), до вміння ставити понад усе не приватні, а загальні інтереси, до переоцінки цінностей.

Українські вчені Ф.Вольвач і М.Дробноход запропонували екологічний імператив у таких вимірах: біосферному, еволюційному, екзистенційному (буттєвому), що дозволить педагогам вибудувати відповідну тематичну лінію і логічно перейти до гуманітарної складової екології. Екологічний імператив автори визначили як «комплекс умов, необхідних і достатніх, щоб сформувалася біосфера і безкінечно довго тривало життя в ній у його нинішніх формах і біологічному різноманітті, включаючи різноманіття етносів і культур» [3, с. 48]. А тому, на думку В.Скляра, екологічний імператив має фактично ключове значення для формування екологічного світогляду й відповідної освіти, і не може розглядатися окремо від глобального соціального контексту.

Як бачимо, процес розвитку людської цивілізації нерозривно пов'язаний з пошуком і формулюванням законів, морально-етичних принципів людської поведінки – заповідей, звичаїв, традицій, парадигм, імперативів, права та ін. Зупинимось серед них на Всесвітній хартії природи, що пройшла свій двадцятирічний шлях становлення й була прийнята на 55-й сесії Генеральної Асамблеї ООН в 2002 році. За висновком одного з ідеологів цього документу, Стівена Рокфеллера, Декларація Землі повинна стати універсальним кодексом поведінки держав і людей та зробити з галузі охорони навколишнього середовища те, що зробила Загальна декларація прав людини ООН в галузі прав людини. Суть цього документу полягає в тому, що людина має зобов'язання і обов'язки перед Землею, біосферою, котрі вона повинна свято виконувати задля збереження життя на Землі. Ми вважаємо, що кожен учитель повинен пропагувати в процесі викладання свого предмета ідеї Хартії Землі, серед яких: у світі все взаємопов'язано; збереження єдності екосистем забезпечує цілісність й непохитність миру; особлива увага – біологічному різноманіттю і природним процесам підтримки життя; кращий спосіб екологічного захисту – запобігання нанесенню шкоди навколишньому середовищу; забезпечення відкритості і доступності інформації в галузі екологічної політики держав; побудова глобального громадянського суспільства – реальний шлях виходу з екологічної кризи [7].

Історичною подією з точки зору екологізації людської свідомості й утвердження екологічної парадигми вважається Концепція сталого розвитку, що утверджується завдяки всесвітнім самітам ООН з проблем довкілля і розвитку в 1992 р. в Ріо-де-Жанейро та 2002 р. в Йоганнесбурзі, за участю понад 180 країн світу. Згідно з цією концепцією, центр уваги переноситься на людину: люди повинні мати право на здорове й плодотворне життя в гармонії з природою, а охорона навколишнього середовища має стати невід'ємним компонентом процесу розвитку й не може розглядатися у відриві від нього. При цьому задоволення потреб розвитку і збереження довкілля має розповсюджуватися не лише на сучасність, але й усі наступні покоління людства.

Прийнявши цю установку, ми повинні, на думку В.Мантатова, визнати й необхідність розробки філософської програми морального виховання з наступними положеннями: освіта молодого покоління повинна включати і інтелектуальний, і моральний розвиток особистості; у новій системі ціннісної ієрархії повинні домінувати морально-естетичні цінності, а не матеріально-гедонічні; свобода (як особистості, так і соціуму) не повинна виявлятися у відриві від відповідальності; закони повинні регулювати належний баланс між конкуруючими претендуваннями на користування суспільними благами; відношення людини до природи повинно бути гармонійним; поняття «якість життя» має включати не тільки рівень життя, але й рівновагу матеріальних і духовних цінностей; кожна особистість повинна керуватися системою вищих цінностей [6, с. 33].

Хоча жодної з цілей, задекларованих у Концепції стійкого розвитку, досі не досягнуто, під її впливом після тривалого часу відкидання і ігнорування досвіду гармонійного співжиття з природою, нагромадженому в історії цивілізації, ряд держав (Японія, Сінгапур, Тайвань,

Швейцарія, Данія, Німеччина, Австрія та ін.) повертаються до давніх архетипів мислення і поведінки, і додають їх до ціннісної системи сучасного життя. Не винятком є й Україна, в усій ланці освітньої системи якої активно впроваджується аксіологічний підхід.

Аналіз досліджуваної проблеми засвідчив, що на сьогодні гуманізм знову постає центральним поняттям у освіті і науці, а соціально-екологічні знання за шириною охопту і наявністю оціночних моментів наближаються до філософського рівня і мають розглядатися як специфічний аспект світогляду. На підставі зазначеного поняття гуманізм слід розглядати не тільки як відношення між людьми, але й відношення людей до природи, це визнання не тільки гідності і свободи особистості, її всебічного розвитку, але й цілісності середовища існування людини, її нерозривної єдності з природним середовищем, це не тільки людяність суспільних відносин, але й людяність по відношенню до природи, розуміння органічного взаємозв'язку природи і суспільства. Спираючись на дослідження науковців, ми дійшли висновків, що суттєвою проблемою для України є низький рівень екологічної свідомості молоді, системи екологічної освіти і просвіти. Саме застосування парадигмального підходу до екології як частини культури і як унормованого знання про ставлення людини до довкілля забезпечить формування еколого-гуманістичних цінностей школярів, становлення їх екологічної свідомості екоцентричного типу як умови гармонійного розвитку суспільства і природи.

Список використаних джерел

1. Акопян В. Екологічна парадигма як унормоване знання про ставлення людини до довкілля / В. Акопян // Вища освіта України. – 2010. – № 3. – С. 70-74.
2. Аниськин С. В. Эколого-гуманистические приоритеты в системе глобального образования / С. В. Аниськин // Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті : міжнар. наук.-практ. конф., 11-13 лист. 2003 р. : матеріали конф. : в 4 ч. – Луганськ, 2003. – Ч. 2. – 2003. – С. 43-49.
3. Дробноход М. Екологічний імператив та його виміри / М. Дробноход, Ф. Вольвач // Освіта і управління. – 2004. – Т. 7, № 2. – С. 47-59.
4. Зубаков В. А. Куда идем: к экокатастрофе или экореволюции? (Контуры экогеософской парадигмы) / В. А. Зубаков // Философия и общество. – 1998. – № 1. – С. 191-239; 1998. – № 6. – С. 77-102; 2000. – № 2. – С. 44-79; 2001. – № 4. – С. 127-155.
5. Кун Томас. Структура наукових революцій / Томас Кун; [пер. с англ. О. Васильев]. – К. : Port-Royal, 2001. – 226 с.
6. Мантатов В. Устойчивое развитие как нравственная проблема. Онтология устойчивого развития: эйдос космической гармонии / В. Мантатов // Alma mater (Вестник высшей школы). – 2006. – № 8. – С. 29-34.
7. Назаренко В. М. Хартия Земли – поиск нового пути / В. М. Назаренко, Н. Ф. Церцек // Химия в школе. – 2001. – № 2. – С. 7-15.
8. Семенюк Н. Філософія екобезпечного розвитку як складова філософії людини / Н. Семенюк // Вища освіта України. – 2008. – № 4. – С. 44-52.
9. Яницкий О. Н. Экологическая парадигма как элемент культуры / О. Н. Яницкий // Социологические исследования. – 2006. – № 7. – С. 83-93.

Importance of application of paradigm approach to ecology as parts of culture and as to conceptual knowledge of the relation of the person to environment for formation of ecologo-humanistic values of school students, to formation of their ecological consciousness of ecocentric type as conditions of harmonious development of society and the nature locates. It is shown that social-and-ecological knowledge of width of coverage and existence of the estimated moments is close to philosophical level and has to be considered as specific aspect of outlook.

Key words: *paradigm approach, ecology, formation of values, ecologo-humanistic values, school education.*